

**КРИЗАТА В НАКАЗАТЕЛНОТО ПРАВОРАЗДАВАНЕ И РОЛЯТА
НА ВЪРХОВНИЯ СЪД ЗА ПРЕОДОЛЯВАНЕТО Й ЧРЕЗ
ТЪЛКУВАНЕ НА НАКАЗАТЕЛНОПРАВНИТЕ НОРМИ**

Проф. д-р Момяна Гунева

**THE CRISIS IN THE CRIMINAL JUSTICE AND THE ROLE OF THE
SUPREME COURT IN OVERCOMING IT THROUGH
INTERPRETATION OF CRIMINAL LAW ACTS**

Prof. PhD M. Guneva

***Abstract:** Analyzing the present situation in criminal justice system, the author comes to the conclusion that the crisis is due to shortcomings in higher legal education. The insufficiencies are hard to remove, but there is a way to diminish their effects through interpretation of criminal acts by Supreme Court of Justice. Its interpretations of law are binding on all courts and it could unify the jurisprudence. Regretfully, the Supreme Court of Justice is not responding to its duties, evolving from the Constitution and The Judiciary Act from 1999.*

***Key words:** criminal justice, Supreme Court, interpretation of law, legal education*

В течение на 20 години непрекъснато се втъпява на обществото, че наказателното правораздаване е в криза, дължаща се на увеличаващата се престъпност, липсата на адекватно законодателство и непровеждането на реформи, насочени към оптимизирането на наказателното производство. Ако, обаче, фактът, че е налице криза е неоспорим, проблематично е доколко това са причините, залегнали в основата ѝ. Ще се опитам да погледна към темата от малко по-различна гледна точка и да потърся и други обяснения за съществуващото положение.

По моя преценка един от източниците на голям брой злини в съдебната власт е висшето юридическо образование. Колкото и да е странно всички автори се концентрират върху законодателството, уредбата на самата съдебна власт, нейната структура и правомощия и рядко се обръща внимание на начина, по който бъдещите съдии и прокурори се учат да разбират закона и да упражняват бъдещата си професия.

В България са нормативно установени три регулирани професии – право, архитектура и медицина. На практика това означава, че се определят задължителни дисциплини с минимален хорариум, обучението по тези дисциплини се осъществява само от хабилитирани преподаватели и общият контрол върху приема на студенти и преподаването се осъществява от Министерството на образованието и съответното ресорно министерство – на правосъдието, строителството и здравеопазването. Правната

уредба задължава съответните факултети^[1] да осигуряват обучение по съответния ред, но никой не може да контролира учебното съдържание. Безспорно е, че има преподаватели, които държат да бъдат запаметени и възпроизвеждани техните схващания, както и такива с по-либерално отношение към използваните учебници и пособия. Има взискателни и по-малко взискателни преподаватели, което неминуемо рефлектира върху обема и дълбочината на знанията на студентите – малцина биха се потрудили повече, отколкото е необходимо, за да си гарантират успешното явяване на изпит. Един общ недостатък на преподаването е, че се полагат много малко усилия, за да се приучат студентите непрестанно да ползват закона, да го четат и да се опитват да го разбират и прилагат към елементарни казуси, като практическата работа се усложнява с навлизането в материята^[2].

Следователно, още на това равнище можем да видим основанията за определена неравномерност в полученото образование и практически умения, пряко свързана с реномето на факултета и репутацията и упоритостта на конкретните преподаватели.

Съгласно Закона за съдебната власт новопостъпилите съдии и прокурори преминават 6 месечен курс в Националния институт на правосъдието, чиято задача е да подготви по-задълбочено младите юристи и главно – да ги запознае с практическата страна на работата им. Резултатите обаче не са много окуражаващи. Макар и преподавателите да са изявени съдии и прокурори, на голямата част от тях им липсват именно преподавателски умения, поради което те не могат да изложат ясно на аудиторията дори собствените си знания и опит. В резултат на това младшите съдии и прокурори получават напътствия относно процесуалното си поведение, но рядко са насърчавани да мислят върху закона. Всичко казано дотук води до една сериозна последица – съдебната практика в районните съдилища е крайно разноречива, същото може да се каже и за окръжните съдилища, независимо дали действат като първа или въззивна инстанция.

Ето защо тълкувателната дейност на Върховния касационен съд придобива особено значение, защото тя е призвана не само да премахне спорните въпроси и да изясни смисъла на неточно формулираните норми, но и да гарантира еднаквото прилагане на закона от всички съдилища. В наказателноправната литература не се спори по въпроса какво представлява тълкуването на правната норма и какво е значението му за правоприлагането^[3]. Няма спор и относно способите на тълкуване. Проблемите възникват не поради факта, че няма яснота относно тази дейност, а по редица чисто практически причини.

Въпросът за тълкувателната дейност беше уреден подробно в отменения Закон за устройството на съдилищата^[4]. В чл. 51 и 52 се посочваше, че по спорни въпроси или противоречия при прилагането на закона по предложение на министъра на правосъдието, главния прокурор или председателя на Върховния съд общото събрание на наказателната колегия се произнася с тълкувателно решение, което служи за ръководство на съдилищата. В чл. 58 от същия закон бяха установени правомощията на Пленума на Върховния съд, който имаше право да издава тълкувателни постановления

¹ Девет на брой – 3 в София и по един в градовете Велико Търново, Русе, Варна, Бургас, Пловдив и Благоевград. Дали са достатъчно или са много за държава с население около 7 млн. няма да бъде предмет на обсъждане в това изложение.

² Въпросът дали и как следва да се полагат усилия за създаване на определени морални ценности у бъдещите юристи и навици за последователно придържане към моралните норми е особено болезнен. Широко разпространената във всички факултети практика за преписване по време на изпити сочи, че е време да се мисли не само за професионалното, но и нравственото изграждане на новите поколения магистрати.

³ Ненов, Стойнов, както и други учебници

⁴ Държавен вестник, бр. 23 от 1976 г., отг. Държавен вестник, бр. 59 от 1994 г.

по прилагането на закона и ръководни постановления за насочване дейността на съдилищата, т. е. по определяне на наказателната политика. И двата вида постановления бяха задължителни за съдилищата. Трябва да се отбележи, че за заседанията на ОСНК и Пленума на ВС по тълкувателната дейност председателят на Върховния съд можеше да кани специалисти за изслушване на становището им. През периода от приемане на закона до отменяването му бяха приети 29 постановления на Пленума на ВС по тълкуването и прилагането на НК и НПК, както и по установяване на наказателната политика на съдилищата, и 101 тълкувателни решения на ОСНК, призвани да решат спорни въпроси, по които тълкуването на съдилищата е разноречиво.

През 1994 г. беше приет нов закон^[5], който наред с другите радикални промени внесе изменения и в тълкувателната дейност. Съгласно чл. 84, ал. 1, точка 2 общото събрание на наказателната колегия, сезирано от министъра на правосъдието, главния прокурор или председателя на Върховния касационен съд при неправилна или противоречива съдебна практика се произнася с тълкувателно решение, което е задължително за органите на съдебната и изпълнителната власт. Председателят на ВКС имаше право да покани за мнение на заседанията специалисти от правната теория и практика (чл. 85, ал. 6). Както се вижда, бяха премахнати постановленията като акт на тълкуване на Върховния касационен съд, като остана нерешен един сериозен въпрос – в Преходните и заключителни разпоредби на ЗСВ не се посочи дали издадените на основание на ЗУС постановления са загубили своята задължителна сила или не. Съдебната практика прие, че доколкото те не са загубили своята актуалност по същество, с оглед на поставения на разглеждане проблем и даденото тълкувателно решение, те са задължителни. Струва ми се, обаче, че това разрешение, макар и удобно, не е законосъобразно и би било далеч по-убедително, ако ВКС би препотвърдил в новата установена от закона форма тълкуването от старите постановления.^[6]

Най-новият Закон за съдебната власт^[7] в чл. 124 предвижда, че при противоречива или неправилна практика по тълкуването и прилагането на закона, се приема тълкувателно решение от общото събрание на наказателната колегия на ВКС, а при противоречива или неправилна практика между ВКС и Върховния административен съд общото събрание на съдиите от двете колегии приема съвместно тълкувателно постановление. С други думи основният акт по тълкуването на закона остава тълкувателното постановление, но тук трябва да посочим една особеност - искане за приемане на тълкувателно решение могат да направят освен посочените в преходните закони лица също и омбудсманът и председателят на Висшия адвокатски съвет.

Какви са резултатите от тълкувателната дейност за последните 10 години може да покаже елементарна статистика: от 1999 до 2010 г. са приети общо 50 тълкувателни решения, от които решенията по наказателни дела са 15, при това по тълкуване на материалния закон са 6.

Може да се помисли, че това е резултат на блестяща законодателна дейност, която не оставя място за произволно тълкуване, няма противоречия в практиката и тя е унифицирана, което гарантира равенството на гражданите пред закона. Едва ли е сериозно да се приеме такова предположение. Преди всичко в последните десет години бяха проведени редица промени в текста на НК, които не само че въведоха нови,

⁵ Закон за съдебната власт, Държавен вестник, бр. 59 от 1994 г., отм. Държавен вестник, бр. 64 от 2007 г.

⁶ Това решение ни се струва още по-убедително на фона на Постановление на Пленума № 4 от 20. 12. 1990 г., с което изрично бяха обявени за изгубили задължителната си сила ръководни постановления относно установяване на наказателната политика.

⁷ Държавен вестник, бр. 64 от 2007 г.

непознати до този момент престъпления^[8], но и са доста далеч от прецизната законодателна техника, а поради факта, че някои от съставите възпроизвеждат международни актове, несполучливите преводи също пораждаят най-малкото недоумение. Следователно, активната тълкувателна дейност на ВКС е повече от необходимо условие за нормалната дейност на съдилищата. Тук вече получава важна роля и първата група проблеми, на която се спряхме в началото на този текст. Неприучени да разбират и тълкуват закона, при липсващи указания от страна на ВКС, съдиите от районните и окръжните съдилища и прокурорите от съответните прокуратури се лутат в делата си и последиците са – смехотворни актове, които биха били прекрасен източник на забавления, ако с тях не се засягаха сериозно права и интереси. Това е практика, която зависи вече не само от населеното място и съответния съд, но и от конкретния съдия, което няма нищо общо с наказателната политика на държавата и принципа на равенството пред закона и не на последно място – води до зачестили осъждания на държавата в ЕСПЧ, което е най-ясният показател за това доколко се справят с разбирането и прилагането на закона правораздавателните органи.

Считам, че тук е подходящо да обърнем внимание върху още една тенденция. В последно време при решаването на наказателни дела все повече съдии и състави се позовават на практиката на свои колеги от същия или други съдилища. Отпечатват се сборници: “Практика на X-районен съд по дела за обида и клевета” или по дела против собствеността. Тази практика не само няма задължителна сила, но и в редица случаи меко казано не е безспорна. Въпреки това не рядко може да се чуе в съда или да се прочете в съдебен акт, че в подкрепа на едно или друго тълкуване са намерени 5, 6 или 7 решения, като че ли това има някакво значение, доколкото те изхождат от други съдилища от същия ранг или дори от същия този съдебен състав. Излишно е да се посочва, че те нито имат задължителна сила, нито допринасят за правилното и безспорно тълкуване и прилагане на закона. Тази тенденция, обаче, премества уж безспорно решенията въпрос за закона като единствен източник на наказателното право в сферата на проблема за съдебния прецедент като източник на правото, а това е принципен въпрос.

По мое мнение, причината за това е слабата тълкувателна дейност на ВКС. Бих предложила да се използва по-интензивно потенциалът на ВКС в лицето на съдебните помощници, за да се обобщава практиката по наказателни дела. По този начин ще се разкрият много по-ясно спорните проблеми в практиката и ще може да се реагира по пътя на тълкуването. Макар и да не е панацея за всички недъзи и слабости в законодателството и съдебната система, тълкуването на Общото събрание на наказателните колегии, подкрепено от научни изследвания по прилагането на закона, може в значителна степен да подобри правораздаването и да върне неговия поразклатен авторитет, заедно с вярата в самата идея за законност.

⁸ Напр. относно трафика на хора, мерките срещу изпирането на пари, защитата на фондовете на ЕС, фискалните интереси на държавата и банковата дейност, установяването на по-тежка отговорност за престъпления, извършени от организирана престъпна група – изброяването далеч не обхваща всички значими промени, то по-скоро има за цел да илюстрира сложността на престъпната дейност и съответно – на новите състави.